

Yayın Geliş Tarihi: 10.01.2020

Yayına Kabul Tarihi: 26.08.2020

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Okatan, Yıldırım; Kemal Saylan. "Vehib Paşa'nın Ermeni Mezalimi İle İlgili Rus Mevkidaşlarına Yazdığı Telgraflara Dair." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 66 (2020): 111-127.

Araştırma Makalesi

VEHİB PAŞA'NIN ERMENİ MEZALİMİ İLE İLGİLİ RUS MEVKİDAŞLARINA YAZDIĞI TELGRAFLARA DAİR

(ABOUT VEHIP PASHA'S TELEGRAMS TO HIS RUSSIAN
COUNTERPARTS ON THE ARMENIAN ATROCITIES)

Yıldırım OKATAN*
Kemal SAYLAN**

Bu makale 14-16 Mart 2019 tarihleri arasında Mersin-Türkiye'de düzenlenen I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirinin düzenlenmiş halidir.

Öz: *Osmanlı Devleti ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti arasında 15 Aralık 1917 tarihinde Kafkas cephesindeki savaşı sona erdiren Erzincan Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve bir sınır hattı belirlenmiştir. Akabinde Rus orduları bölgedeki Kürt nüfusun Ermeni nüfusa saldırılarını önlemek bahanesiyle silahlarını Ermeni komitacılara bırakarak yavaş yavaş Doğu Anadolu Bölgesi'nden çekilmeye başlamıştır. Ancak esas gayeleri ivedilikle Ermeni Komitacıları silahlandırarak Anadolu'nun doğusunda Ruslara bağlı bir Ermeni devleti oluşturmaktır.*

Rus ordularının Erzincan'dan Erzurum'a intikalinden sonra bölgede emniyet ve asayiş tamamen bozulmuştur. Ermeniler, oluşan otorite boşluğundan faydalanarak Doğu Anadolu'da Ermeni devleti kurma ideasına kapılmışlardır. Bunu gerçekleştirmek amacıyla da kadın, erkek, yaşlı, genç, çocuk demeden bölgede yaşayan sivil Müslüman halka

* ORCID: 0000-0002-4342-9304.
Doktorant, Gümüşhane Üniversitesi, yildirimokatan@hotmail.com

** ORCID: 0000-0001-6493-7001.
Doçent Doktor, Gümüşhane Üniversitesi, kemalsaylan52@gmail.com

sistematik bir şekilde işkence uygulamışlardır. Ermeni komitacılar yerleşim yerlerini yakıp yıkarak insanları camilere ve evlere doldurup, diri diri ateşe vermişlerdir. Bu duruma son verilmesi amacıyla III. Ordu komutanı Mehmed Vehib Paşa, Rus Kafkas Orduları Komutanı General Odişelidze ve General Prjevalski'ye durumun vahametini bütün çıplığıyla anlatan bir dizi telgraflar göndermiştir.

Bu çalışmanın amacı Erzincan Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Ermeni komitacılarının Anadolu'nun doğusunda gerçekleştirdikleri mezalimin Osmanlı ve Rus komutanların yazışmalarına yansımaları ortaya koymaktır. Çalışmada Tiflis'teki Gürcistan Devlet Arşivleri'nde bulunan Rusça telgraflar üzerinden bölgedeki Ermeni mezalimiyle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vehib Paşa, Osmanlı, Ermeni, Erzincan, Mezalim, Telgraf Görüşmeleri

Abstract: *The Erzincan Armistice Agreement which ended the war on the Caucasian front was signed between the Ottoman Empire and the Soviet Republic of Russia on December 15, 1917 and the border line was determined. Afterwards, the Russian armies began to withdraw from Eastern Anatolia region, leaving their arms to the Armenian committees under the pretext of protecting the Armenian population in the region from Kurd population's attacks. However, the main aim was to form an Armenian State tied to Russia in the eastern part of Anatolia through arming the Armenian committees urgently.*

After the transfer of Russian armies from Erzincan to Erzurum, the security and public order in the region were completely destroyed. The Armenians benefitting from the authority gap, dreamed of establishing an Armenian state in Eastern Anatolia. In order to achieve that goal civil Muslims including women, men, elders, youth and children were killed in the region by the systematic torture. The Armenian committees also burned residential areas, locked people into mosques and houses and set them on fire. In order to put an end to this situation, the third Army commander Mehmed Vehib Pasha, the Russian Caucasian Army Commander General Odishelidze and General Prjevalski, sent a series of telegrams describing the severity of the situation with the aim to stop this violence immediately.

The aim of this study to reveal reflections of the massacres committed by the Armenian committees in the eastern Anatolia on the correspondences of both Ottoman and Russian commanders. The study included evaluations of the Armenian atrocities in the region via Russian telegrams in the Georgian State Archives in Tbilisi.

Key Words: Vehib Pasha, Ottoman, Armenian, Erzincan, Massacre, Telegraph interviews.

Giriş

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girdikten sonra Aralık 1914 tarihinde Ruslar'a karşı Kafkaslarda bir cephe açmıştır. Ancak bu cephede Osmanlı ordularının mağlubiyete uğraması üzerine Ruslar 1916 yılının Ocak ayından itibaren Anadolu'ya doğru ilerlemeye başlamıştır. Rus ordusu, 16 Şubat'ta Erzurum'u ve Muş'u işgal etmiştir. Ardından 3 Mart'ta Bitlis'i, 8 Mart'ta Rize'yi, 16 Nisan'da Trabzon'u ele geçirmişlerdir. Temmuz ayı içinde yeniden ileri harekâta girişen Ruslar, 17 Temmuz'da Bayburt'a, 25 Temmuz'da Erzincan'a girmişlerdir.¹ Böylece 1916 yılının ortalarına kadar Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bölümü Rus işgaline uğramıştır.

Rusların işgal sırasında bu topraklarda yürüttüğü politikalar onların geçici bir işgal niyetinde olmadığını göstermektedir. Ancak uzun süredir devam eden sosyal ve ekonomik sıkıntılar I. Dünya Savaşı'nın olumsuz tesirleriyle daha da artınca, Ekim 1917 tarihinde Rusya'da Bolşevik İhtilali meydana gelmiştir. Rusya'daki rejim değişikliği tabii olarak orduya da yansımıştır. Böylece Kafkas Cephesi'ndeki Rus askerleri kitleler halinde cepheyi terk etmeye başlamışlardır.² Kasım 1917'de mütareke imzalanması için Türk tarafına talepte bulunan Ruslar, nihayetinde taraflar arasında yapılan görüşmeler üzerine 18 Aralık 1917 tarihinde Erzincan Mütarekesini imzalamışlardır.³ Mütareke ile her iki tarafın kuvvetleri arasında tarafsız bir saha bırakılmak üzere bir sınır tespit edilmiştir.⁴ Bu mütareke ile oluşturulan komisyon tarafından taraflar arasındaki sınır hattı şu şekilde belirlenmiştir:

Osmanlı Hatt-ı Faslı: Pohdur Dağı'ndan itibaren Katırtepe-Mercan Dağları-Karacakale-Murdakan ve Pulur'un 8 km güneybatısında Kopuzlu-Yukarı Kapir-Ferhad'ın 5 km güneydoğusunda Mustafa Bey Konağı-Çaldağı'nın 2 km güneyinde Çomak Zağki (Kiği'nin 6 km kuzeybatısında) Erik Dağı-Sağnis Oğnut-Şerafettin dağları (Bayındır Tepesinin 6 km güneyinde) Fol (Ziyaret Köyü'nün 4 kilometre güneyinde) Sulak Köprüsü (köprü'nün güney başı dahil) Murat Çayı'nı takip eden hat ve buradan Kertakom-Azakupur (Nurgah Köyü'nün 4 km güneybatısında)-Mişağsin ve buradan itibaren en ileri siperleri

1 Yusuf Sarıncay, "Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)," *Akademik Bakış* 1/2, 2008: 376.

2 Kenan Ziya Taş, "Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 27, 1995: 376.

3 Halil Bal, "Brest- Litovsk Anlaşması'ndan Sonra Türkiye ve Ermeniler" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 5, 2004:26; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970.

4 Sarıncay, "Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)," 98.

takiben Van Gölü'ne kadar uzanan hat ve bundan sonra Ardıç Deresi'ne kadar Van Gölü'nün güney sahili Ardıç Deresi (Akdamar Körfezi'nin 8 km güneyinde) Arıkom (Şatak'ın 8 km kuzeybatısında) 2.400 rakımlı dağ (İsfan Köyü'nün 4 km doğusunda) istikameti.

Rus Hatt-ı Faslı: Krandah Dağı'ndan itibaren Akbaba Dağı-Sepilus Dağı-Aktaş-Kösmer Dağı-Şeytan dağları silsilesi, Çariş Dağı-Ağca-Soluk Köprüsü'nün kuzey başı-İzrak (Tefitik Köyünün 7 km güneybatısında) Muhacir Köyü (Nuryatak Köyü'nün 2 km güneybatısında) Borya Mevzisi'nin sağ tarafı ve buradan Van Gölü'ne kadar adı geçen mevzinin en ileri siper hattı ve Van Gölü'nün güney sahili kuzeyinde ve 5 km mesafede sahile mevzi olarak geçen ve Akdamar Adası'na kadar uzanan hat (Akdamar Adası Dahil) Tepekanis Deresi mansıbı-2.800 rakımlı tepe (Kömerak Köyü'nün 2 km kuzeybatısında) Sarıdağı-Mervana'ya kadar ve ondan ötesi.⁵

Erzincan Mütarekesi imzalandıktan sonra ise Rus orduları buldukları bölgelerden çekilirken yerlerini Ermeni çetelere bırakmışlardır. Bu duruma gerekçe olarak da; sözde masum Ermeni nüfusu, Kürt nüfusun olası saldırılarına karşı korumak gösterilmiştir. Ancak Rusların esas gayesi kendilerine bağlı bir Ermeni ordusu oluşturarak bölgedeki hâkimiyetlerini ve nüfuzlarını devam ettirmektir.

Rus ordu karargâhının Erzincan'dan Erzurum'a intikalinden sonra meydana gelen otorite boşluğu Ermeni çetelerine aradıkları fırsat vermiştir. Bu çeteler, Ermeni ve diğer Hıristiyan köylerine Kürt çeteleri tarafından yapılan saldırıları bahane ederek bir tür imha hareketine başlamışlardır.⁶ Ermeni çeteciler bölgede bir Ermeni Devleti kurma ideasının peşinden gitmektedirler. Bunu gerçekleştirmek amacıyla da kadın, erkek, yaşlı, genç ve çocuk demeden bölgede yaşayan sivil Müslüman halkı sistematik şekilde işkenceye tabi tutarak katletmeye başlamışlardır. Ermeni çeteciler ayrıca bölgedeki yerleşim yerlerini yakıp yıkmışlar, insanları camilere ve evlere doldurup diri diri ateşe vermişlerdir.⁷

Bu olayların yaşandığı dönemde Rus Kafkas Ordusu Kumandanı olarak Gürcü asıllı General Odişelidze Erzurum'da, Rus Kafkas Cephesi Kolorduları

5 Nurcan Yavuz, "Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* XXVII/28, 1995: 224.

6 Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, 461.

7 Mehmet Perinçek, *Rus Devlet Arşivlerinden 150 Belgede Ermeni Meselesi* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2012):207.

Başkumandanı olarak ise General Prjevalski Tiflis'te görev yapmaktadır.⁸ Türk tarafında ise III. Ordu Kumandanı olarak Ferik Mehmed Vehib Paşa⁹ Erzincan'daki ordunun başında bulunmaktadır.¹⁰

Vehib Paşa, 6 Mart 1916 tarihinde Erzincan'a geldikten sonra Ermeni çetelerinin bölgedeki Türklere karşı giriştikleri katliamlar hakkında Başkumandanlık Vekâleti'ne düzenli olarak bilgi vermeye başlamıştır. Bu haberler üzerine Başkumandan Vekili Enver Paşa, Vehib Paşa'dan olayları takip etmesini ve Rus kumandanlığı nezdinde girişimlerde bulunmasını istemiştir.¹¹ Bunun üzerine Vehib Paşa, merkeze alındığı 6 Temmuz 1918 tarihine kadar bölgede Ermeni çetelerin gerçekleştirdikleri katliamları yakından takip etmiştir. Bölgedeki Ermeni çetelerinin sayılarını ve durumlarını, bu çetelerin Müslüman halka karşı yaptığı mezalimi, baskıları ve katliamı kendisine gelen çeşitli istihbarat raporları sayesinde öğrenmiştir. Ayrıca Rus işgalinde bulunan bölgelerdeki Müslüman halk, Vehib Paşa'ya temsilciler göndererek yaşadıkları sıkıntıları ve maruz kaldıkları zulümleri anlatmışlardır.¹² Bunun üzerine Vehib Paşa, durumun vahametini Rus mevkidaşlarına bütün çıplaklığıyla anlatan bir dizi telgraflar göndermiş ve bu vahşetin bir an önce durdurulmasını istemiştir.

8 Prjevalski, bu sırada merkezdeki Sovyet Hükümeti adına değil, Petrograd'ın asla tanımadığı "Mavera-yı Kafkas Konfederasyonu" adına hareket ediyordu. Bununla beraber Merkez Sovyet Hükümeti, bu sıralarda "Barış Siyaseti"ni şiddetle takip ettiğinden, Kafkas cephesinde de "ateş kesilmesi"ne karşı çıkmamıştı. Diğer yandan, Petrograd'daki Sovyet-Bolşevik liderlerinin Kafkas cephesinin muhafaza edilmesini, Rus askerlerinin cepheyi bırakıp gitmemelerini arzu ettiği de bilinmektedir. "Türk Ermenistanı'ndaki "Ermeni" halkının "kendi kaderini idare etmek" imkânları sağlanıncaya kadar Rus işgal sahasında Rus kuvvetlerinin kalması ve Türklerin buraları işgallerine karşı durulmasının istendiği muhakkaktır. Fakat Rus askerleri bu arzuya uymamışlar ve cepheyi açık bırakmışlardı (Bal, 2004: 25; Kurat, 1970: 333). Prjevalski Tiflis'teki İngiliz ve Fransız konsoloslarına Türklere silah bırakışmasını kabul ettiğini bildirdi ve böyle davranmasaydı birliklerinin kontrolünün Bolşeviklerin eline geçeceğini açıklayarak bağlaşıklarından özrünün kabul edilmesini istedi (Bal, 2004: 25).

9 Mehmed Vehib Paşa, 1875 yılında Yanya'da dünyaya gelmiştir. Harp Okulu'nu birinci olarak bitirdikten sonra Osmanlı ordusunda görev yapmaya başlamıştır. Diyarbakır'dan sonra tayin edildiği Manastır'da Harbiye Mektebi'nde aldığı görev esnasında İttihat ve Terakki ile tanışmış ve 23 Temmuz 1908'de burada Meşrutiyeti ilan eden beyannamayı okumuştur. İlk önemli görevi Harp Okulu Komutanlığı'dır. Balkan Savaşı'nda ağabeyi Esat Paşa ile birlikte Yanya savunmasında görev almış ancak savaş sırasında Yunanlılara esir düşmüştür. 1914 yılı başında Hicaz vali ve komutanlığına tayin edilen Vehib Paşa, I. Kanal Seferi'nden sonra II. Ordu Komutanı göreviyle İstanbul'a gelmiştir. Çanakkale savaşlarında Temmuz-Ekim 1915 döneminde Güney Grubu Komutanı olarak görev yapmıştır. Daha sonra 28 Şubat 1916 tarihli irade-i seniye ile III. Ordu Komutanlığı'na tayin edilmiştir. 6 Mart 1916'da Erzincan'a ulaşan Vehib Paşa, bu görevi 6 Temmuz 1918 tarihine kadar devam ettirmiştir (Nizamoğlu, 2014: 1).

10 Ancak telgraf görüşmelerinde Vehib Paşa kendisini Türk Kafkas Orduları Komutanı olarak tanıtmaktadır. Dokümanı i Materiali Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzuyu, Tblisi 1919, Belge No: 16. Bundan sonra bu eserdeki belgeler DMVPZG kısaltması kullanılarak referans gösterilecektir.

11 Selami Kılıç, *Türk Sovyet İlişkilerinin Doğuşu* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998): 103; Enis Şahin, *Türkiye ve Mavera-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002):173.

12 Yüksel Nizamoğlu, *Kahramanlıktan Sürgüne Vehib Paşa* (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013):2.

Konuyla ilgili yapılan literatür taramasında Mehmed Vehib Paşa'nın Rus mevkidaşlarına yazdığı telgraflara dair bazı çalışmalarda kısmi bilgiler yer aldığı görülmüştür.¹³ Ancak bu çalışmaların çoğunda telgrafların içeriği hakkında ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Sadece Yüksel Nizamoğlu, telgrafların içeriğine dair bir takım bilgiler vermektedir. Nizamoğlu, ilk olarak 2010 senesinde hazırladığı "Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri" adlı doktora tezinde konuya değinmiştir. Bu tez çalışması daha sonra "Kahramanlıktan Sürgüne Vehip Paşa" adıyla kitap olarak yayınlanmıştır.¹⁴ Yazar ayrıca, bu çalışmalarını temel alarak oluşturduğu "Vehip Paşa ve Ermenilerin Yaptığı Katliamlar" adlı makalesini 2014 senesinde basılan *Yeni Türkiye Dergisi*'nin Ermeni Meselesi Özel Sayısı'nda yayınlamıştır. Ancak Nizamoğlu, bu çalışmalarda komutanlar arasındaki yazışmalardan sadece birkaç tanesine yer vermiştir. Bu metinler *de Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nde yayınlanmış metinlerden ibarettir.¹⁵

Bu çalışmada konuyla ilgili yapılan diğer araştırmalardan farklı olarak *Dokümanı i Materialı Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruziy* adlı eserde yer alan telgraf metinleri kullanılmıştır. Rus arşiv belgelerinin toplandığı bu eser, 1919 senesinde Tiflis'te basılmıştır. Eserde yer alan belgeler Ermeni çetelerin bölgede yaptıkları mezalime dair ayrıntılı bilgiler vermenin yanı sıra Rus komutanların olaylar karşısındaki kayıtsız tutumlarını da gözler önüne sermektedir. Bu belgeler ayrıca konuyla ilgili Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerin eksik bıraktığı yönleri de tamamlamaktadır.

Mehmed Vehib Paşa'nın Rus Mevkidaşlarına Yazdığı Telgraflar

Mehmed Vehib Paşa, Erzincan Mütarekesi'nden sonra görev yaptığı süre içerisinde Rusların çekildikleri yerlerde Ermeni çetelerin yaptıkları mezalime dair Enver Paşa'nın isteği üzerine Rus mevkidaşlarına durumun vehametini anlatan çok sayıda telgraf çekmiştir. Paşa'nın ilk olarak 22 Ocak 1918 tarihinde General Odişelidze ve General Pjevalski'ye ayrı ayrı telgraflar çekmiştir. Erzurum'daki Kafkas Ordusu Kumandanı Odişelidze'ye çekilen telgraf kendisine 31 Ocak 1918 tarihinde ulaşırken, Tiflis'teki Kafkas Cephesi

13 Örneğin, Bal, Brest- Litovks Anlaşması'ndan Sonra Türkiye ve Ermeniler, s. 26; Kılıç, Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu (İstanbul: Ülke Kitapları, 1998).

14 Yüksel Nizamoğlu, Kahramanlıktan Sürgüne Vehip Paşa (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013).

15 Yüksel Nizamoğlu, "Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri," İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010; Yüksel Nizamoğlu, "Vehip Paşa ve Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar," *Yeni Türkiye, Ermeni Meselesi Özel Sayısı* III, 62, 2014: 2276-2285.

Kolordu Başkumandanı General Pjevalski'ye gönderilen telgraf 14 Şubat 1918 tarihinde iletilmiştir.¹⁶

Vehib Paşa, General Odişelidze'ye gönderdiği telgrafta; I. Kafkas Kolordusu'nun Erzincan'dan Erzurum'a taşındıktan sonra Ermenilerin Erzincan ve civar köylerdeki fitne ve fesatlarının arttığını, Ermenilerin evlere sokulduklarını ve yerleşim yerlerinde cinayetler işlediklerini, köylere açıkça saldırılarda bulduklarını, kadınlara tacizde bulduklarını, erkekleri dövdüklerini ve köyleri ateşe verdiklerini, bu olayların ise geniş bir boyut kazandığını ifade etmektedir. Telgrafta özellikle 12 Ocak 1918 günü Erzincan'ın 18 km güneydoğusundaki Zeki köyünde ve Gümüşhane'ye bağlı Ardasa'nın 3 km güneybatısında bulunan Koska köyünde Ermenilerin yaptıkları mezalim üzerinde durmaktadır. Telgrafta bu olayların şöyle anlatıldığı görülmektedir:

“12 Ocak 1918 günü Ermeniler yerel halk üzerinde şiddet uyguladıktan sonra Erzincan'ın 18 km güneydoğusunda bulunan Zeki Köyü'nü ateşe vermişlerdi. Bundan bir hafta önce ise Ermenilerden oluşan 30 kişilik çete Ardasa'nın 3 km güneybatısında Müslüman köyü Koska'ya saldırmış, burada da kadınları taciz ederek köyü yakmışlardır.”

Vehib Paşa, mektubunda Kumandan General Prjevalski'nin 19 Aralık 1917 tarihli ve 56054 sayılı mektubuna itimat ederek, General Odişelidze'den bu tür olayların durdurulması hakkında emir vermesini istemektedir. Telgrafı “*Ümit ediyorum ki zat-ı alilerinizin Osmanlı Müslüman ahalisinin şerefi ve hayatı, mal ve mülkünün korunması için insanlık ve medeniyet adına çabalarına dolayısıyla size daima minnettar olacağım ve zat-ı alilerinize ebediyen sadık kalacağım.*” ifadeleriyle sonlandırmaktadır.¹⁷

General Prjevalski'ye yine aynı tarihli gönderdiği telgrafında ise, Rus kolordularınca tutulmuş belirli eyaletlerde Osmanlı uyruklu Müslümanların savunulması hakkında sorumlu organlara verdiği kesin emir için içtenlikle teşekkür etmektedir. Telgrafına bölgedeki bazı eyaletlerde Ermenilerin şiddet uygulamaya devam ettiklerini, son zamanlarda artan bu olaylar hakkında Kafkas Ordusu Kumandanı General Odişelidze'ye bilgi verildiğini ve ona bu tür olayların durdurulması için önlemler alınması gerektiğini söyleyerek devam etmektedir. Telgrafında Ermenilerin fitne-fesatlarının özellikle Erzincan'dan Rus kolordusu karargâhı ayrıldıktan sonraki eylemlerinden, evlere sokulmalarından ve ikamet yerlerinde cinayetler işlemelerinin daha

16 Nizamoğlu, Vehib Paşa ve Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar.

17 Dokümenti i Materialı Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 16.

geniş boyut almaya başlamasından bahsettikten sonra köylere açıkça saldırılmaları, kadınların taciz edilmesi, tüm erkek ahalinin dövülmesi ve köylerin ateşe verilmesi gibi olayların çoğaldığını belirtmektedir.¹⁸

Vehib Paşa, yine General Prjevalski'ye 29 (30) Ocak 1918 tarihinde gönderdiği telgrafta yine Rus ordularının işgali altında bulunan beldelerde Ermenilerin Müslümanlara zulmettiğini belirterek haber alınan bazı olayları aktarma ihtiyacı duyduğunu ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili şu örnekleri vermektedir;

“Ermeniler, Erzincan’ın Anasıl (Zazalar) Köyü’nden Kara Mehmet’in oğlu ve 4 arkadaşını bir değirmende parçalamışlar, Demirciler civarında Kürt Mehmet Ağa’ya saldırmışlar, bir kadını zorla götürmüşler, Belediye Katibi Mehmed Efendi’yi esir aldıkları gibi annesi, eşi ve 4 yaşındaki çocuğunu parçalamışlardır. Mezraa Köyü’nde Hüseyin oğlu Dursun’u ve Paçençli Mahmut oğlu İsmail’i öldürmüşlerdir. Kaleraş Köyü’nü basarak 17 kişiyi ellerini bağlayıp kurşuna dizmişlerdir. Bu olaylar Erzincan ile sınırlı kalmamış Rus askerine ait elbiseleri giyen Ermeniler 7 Ocak 1918 tarihinde Karadeniz sahilinde Fol Kasabası’nda 50’ye yakın kadın ve erkeği Trabzon yönüne götürmüşler, Kızılağaç Köyü’nde 2 kişinin cesedi elleri ve kolları bağlı bir şekilde bulunmuştur. Rumların da desteği ile Fol Kasabası’nda rastgele açılan ateş sonucu 4 kişi öldürülmüştür. Yine Rus askeri elbisesi giyen Ermeni ve Rumlar Şarlı, Akkilise ve Eynesil’de halkı katletmişler, mal ve eşyalarını yağmalamışlardır. 50 kişilik bir Ermeni çetesi Ardasa’yı basarak kasabayı yağmalamış ve çarşığı yakmışlardır”.

Vehib Paşa bütün bu hadiseleri aktardıktan sonra telgrafını sonlandırırken katliamların önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması istemiştir.¹⁹

Vehib Paşa, 19 (1 Şubat) 1918 tarihinde General Prjevalski'ye gönderdiği telgrafta ise 30 Ocak 1918 tarihli 738 sayılı telgrafından sonra bölgede meydana gelen olayları şu şekilde sıralamaktadır:²⁰

1. Erzincan civarındaki köylerin sakinleri, Ermeniler tarafından kışlalara götürülmüş ve burada kurşuna dizilmişler.

18 Dokümenti i Materiali Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 17.

19 Nizamoğlu, “Vehib Paşa ve Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar,” 2014:5.

20 Dokümenti i Materiali Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 18.

2. 28 Ocak 1918 günü Ermeniler, Erzincan sakinlerinden erkek cinsine mensup birçok Müslümanı toplayarak, Kilise Meydanı'nda diri diri yakmışlar.
3. Erzincan'da ve onun civarlarında Ermeniler, Müslümanların evlerini ve camileri ateşe vermişlerdir. Yalnızca birkaç örnek getirmek isterim: Hükümet evini, tüm camileri, Zeki Köyü'nün camisini ve başka civar köylerin camilerini yakmışlar.
4. 15 Ocak 1918 günü Gümüşhane'nin güneydoğusunda bulunan Tekke Köyü yakınında Ermenilerin katlettikleri altı Müslüman cesedi bulunmuş.

Vehib Paşa, bu telgrafında ayrıca bu tür kanlı olayların gittikçe arttığını, hatta Kirkit'te duruşma yapan karma komisyon üyelerinin de hayatlarının güvende olmadığını belirtmektedir. Ayrıca Rus kolorduları çıktıktan sonra onların yerini alan Ermenilerin, Müslümanlara yönelik dehşetin her türlü haddi aştığını söylemektedir. İnsanı hayrete düşüren olayların, insanların diri diri yakılmasının ve birbirine sarılmış şekilde kurşuna dizilmesinin ardı arkasının kesilmediğini, Ermenilerin yaptığı bu terörün emirlerle ve yasaklarla durduramayacağını vurgulayan Vehib Paşa, bu durumun önlenmesi için acil şekilde önlemler alınması gerektiğini ifade etmektedir.²¹

Vehib Paşa, aynı tarihlerde General Prjevalski'ye gönderdiği telgrafın yanı sıra benzer içerikte bir telgrafi de General Odişelidze'ye gönderdiği tahmin edilmektedir. Çünkü General'in Vehib Paşa'ya gönderdiği 6 Şubat 1918 tarihli bir telgrafta, 15-16 Şubat 1918 tarihlerinde "Güya Müslümanların Erzincan'da bir ihtilal çıkaracağı" şeklindeki dedikodulara istinaden evlerde arama yapılmak istendiğinden, aramaya karşı çıkan Müslüman halk ile askerler arasında çatışma çıktığından, her iki taraftan ölen ve yaralananların olduğundan bahsederek, söz konusu olaylardan dolayı özür dilenmektedir. Odişelidze 17 Şubat 1918 tarihli telgrafında ise belirtilen olaylardan dolayı Vehib Paşa'dan tekrar özür dileyerek durumu başkumandanlıklarına bildirdiğini ifade etmektedir.²²

Vehib Paşa, 24 Şubat 1918 tarihinde General Odişelidze'ye gönderdiği telgrafın girişinde ise Odişelidze'nin kendisine daha önce gönderdiği 24 Ocak 1918 tarih ve 15132 sayılı telgrafını aldığını, bu nedenle minnettar olduğunu belirtmektedir. Odişelidze'nin bu telgrafında Ermenilerin şiddetini

21 Dokumentı i Materialı Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 18.

22 Nizamoğlu, Vehib Paşa ve Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar, 2014: 6.

durduracağına, özellikle de Erzincan civarında olay çıkaranların en kuvvetli şekilde cezalandırılacağına dair vaadinden dolayı kendisine teşekkür ettiğini belirtmektedir. Paşa, gönderdiği bu telgrafta daha önceki telgraflarında açıkladığı olayların sayısının ve kapsamının aslında daha fazla olduğunu belirttikte ve daha sonra meydana gelen olayları maddeler halinde şu şekilde sıralamaktadır:²³

1. Erzincan şehrinde Ermenilerin topladıkları 650 Müslüman'ın nereye sevk edildiği belli değildir.²⁴ 18 Ocak 1918 günü gözlemciler halka bildirmişler ki, Erzincan kentinde Ermenilerin önderi Sivaslı Ermeni Murat, Müslüman ahaliyi Kilise meydanına toplamayı emretmiştir. Böyle bir toplantının nedenini öğrenmek isteyen yaşlılar hapse atılmış ve hemen idam edilmişler, halk ise evlerinden çıkarılarak kısım kısım Erzincan'da Vehib Bey'in evine yerleştirilmişlerdi. Bundan sonra binlerce Müslüman'ın dolduğu ev her taraftan ateşe verilmiştir.
2. Ateşten kurtulmak için pencerelerden atlayanlar kurşuna dizilmiş ve evi çevreyen Ermenilerin saldırılarına maruz kalmışlardır.
3. Aynı gün gece kadınlarla ve çocuklarla dolu kışla ve üç büyük ev yakılmış, ayrıca şehirde yaklaşık 1.000 ev yakılmış ve yıkılmıştır.
4. Ermenilerin Bayburt'taki önderi Arşak; çevredeki Müslüman köylerine ahalinin 7 Şubat 1918 günü Bayburt'ta bir arada toplanmalarını emir etmiştir. Korkuya kapılan ahalinin bir kısmı Kirkit'te bulunan sulh komisyonuna giderek sığınma talebinde bulunmuşlardır. Kalan ahalinin ise akıbeti belli değildir.
5. XXIII. Türkistan Alayı'nın Kes'ten Trabzon yolunda gördüğü Müslüman cesetlerinin sayısı akıl almaz derecede çoktur.,

Vehib Paşa bu olayları belirttiikten sonra telgrafa şu ifadelerle devam etmektedir:

“Rus ordusunun Ermenilere teslim ettiği bölgede Müslümanlara genel olarak çile çektirilmesi, yeni doğmuş çocuklar da dâhil ahalinin katledilmesi, Trabzon pazarının yağmalanması ve yakılması, Rize şehrinin ateşe verilmesi ve buna benzer facialı olaylar Müslüman ahaliye hayırseverlik göstermeniz ve bu tür olayların durdurmanız hususunda size ricada bulunmaya beni teşvik etmiştir.

23 Dokümanı i Materialı Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 19.

24 Bu olaydan Kazım Karabekir de anılarında bahsetmektedir (Karabekir, 1943: 77-78).

Ermeni önderi Murat'ın, Erzincan'dan Mama Hatun aracılığıyla Ermenilerin Bayburt'daki öncüsü Arşak'a gönderdiği talimat ve karşılığında gelen cevap kâğıdı; Ermenilerin işgal ettikleri bölgelerde Müslümanlara işkence edilmesi ve katledilmesini karara bağlanmış olduğunu ve halihazırda tüm Osmanlı Müslümanları için hayat, namus ve toprak bütünlüğü siz zat-ı alileri tarafından sağlanmışır”²⁵

Paşanın bu ifadeleri hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır.

Vehib Paşa'nın bu telgrafına ise General Odişelidze'nin 30 Ocak (12 Şubat) 1918 tarih ve 15195 sayılı telgrafla cevabı ise şu şekilde olmuştur:

“967 sayılı ve 11 Şubat 1918 tarihli telgrafınızı aldım ve bilgilerinize sunmak isterim ki; Şiddet olayları hakkında tüm bilgiler Siz zat-ı alilerine aşırı abartılmış şekilde sunulmuştur. Böylece, Trabzon bölgesinde ve ondan güneyde Müslüman çetelerin kolorduya ve yerli Rum ahaliye saldırıları doğal olarak Kolordu ve yerli ahali tarafından kendisini savunma önlemleri almaya neden olmaktadır. Bayburt bölgesindeki yerel komiserin verdiği bilgilere göre, Müslüman ahalinin toparlanması hususunda herhangi bir emir verilmemiştir. Ayrıca yerel Müslüman ahali Bayburt çevrelerinden defalarca Bayburt vilayeti komiserine Müslümanlara hoş davranışlarından dolayı teşekkür etmek için elçiler göndermişlerdir. 15 ve 16 Ocak günleri Erzincan'da meydana gelen olaylara gelince; bu olaylar hakkında tarafımdan siz zat-ı alilerine bilgiler verilmiştir. Albay Morel'in verdiği bilgilere göre; ölenlerin sayısı 200 kişiden fazla değildir. İnanmanızı isterim ki, Rus kolordularının hakim olduğu bölgedeki Müslüman ahalinin durumları ve güvenliği benim için ve Rus kolorduları için ilgisiz kalmaz. Bizzat benim tarafımdan Osmanlı Müslümanlarının hayat ve şerefine, toprak bütünlüğünün korunması için her tür önlemler alınacaktır. Ayrıca Erzincan'da meydana gelen dehşet verici olayların suçlularını ciddi şekilde cezalandıracağım.”²⁶

III. Ordu Komutanı Vehib Paşa'nın Ermeni mezaliminin durdurulması için General Prjevalski ve General Odişelidze'ye gönderdiği telgrafların oyalayıcı cevaplarla geçiştirilmesi, telgraflardan olumlu bir sonuç alınamaması ve 10 Şubat 1918'de Brest-Litovsk'taki müzakerelerde Almanların taleplerinin Ruslarca kabul edilmemesi üzerine Enver Paşa, Vehib Paşa'ya hücum emrini vermiştir. Bu emir üzerine Vehib Paşa, 12 Şubat'ta Erzincan Mütarekesi ile

25 Dokümenti i Materialı Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 19.

26 Dokümenti i Materialı Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 20.

tespit edilen hattı geçerek Erzurum istikametinde ilerlemeye başlamıştır.²⁷ Bu durumu da Rusların Kafkas Ordusu Kumandanı General Odişelidze, Kafkas Cephesi Orduları Başkumandanı Prjevalski'ye 30 Ocak (12 Şubat) 1918 tarihli telgrafla bildirmiştir. Paşa, bu telgrafında Erzincan Antlaşması'nın yürürlükte olduğunu ancak demarke (sınır çizimi) hakkındaki paragrafın yürürlükten düşmüş olduğunu, bu maddenin Rus kolordularının geri çekilmesiyle ilgili olarak kendi anlamını kaybettiğini belirterek Türk Ordusu'na ileri hücum emrini verdiğini ifade etmiştir. Paşa, telgrafta ayrıca şu ifadelere yer vermektedir:

“Rus kolordu hisselerinin demarke (sınır çizimi) hatları dışında arazilerden geri çekilmesi ve Müslüman ahaliye Ermenilerce zulmedilmesi yerel huzuru tam anlamda bozmaktadır. Ermenilerin cinayet eylemlerine ek olarak, yukarıda söz konusu arazilerde huzursuzluk günden güne artmaktadır. Aldığımız bilgilere göre, Erzincan, Ardasa (Torul), Gümüşhane, Vakfıkebir ve Pulathane (Akçaabat) çevreleri çatışma ve yağma alanına dönüşmüştür. Erzincan Kolordusu Kumandanı Albay Morel'in Refahiye'de barış komisyonu üyesi Astsubay Çaplığın'e gönderdiği ve onun bana telefonla ulaştırdığı telgrafın içeriğinden büyük hüznle öğrendim ki, 15-16 Ocak günleri Erzincan'da son derece elim olaylar yaşanmıştır. Söz konusu telgrafa göre; “Güya silah saklandığı düşünülen evde arama yapılırken Müslümanlar tarafından bir askerın yaralanması askerler arasında kızgınlığa neden olmuştur. Bu durum yüzden fazla kişinin (bana göre Müslümanların hiçbir suçu yoktur) katline ve bir evin yakılmasına neden olmuştur. Erzincan'da Rus kolordularının olmaması yüzünden ve Erzurum, Van özellikle Bitlis vilayetlerinde yirmi beş sene eşkıyalık yapmış Ermeni çetelerinin öncüsü kanlı çatışmalara bahane aramış ve ölüm cezasına mahkum edilmiştir. Sivaslı Ermeni Murat, kendi yandaşlarıyla birlikte Erzincan'daki hâkimiyeti hiçe sayarak kendi bildiği gibi davranmıştır. Albay Morel ise hiçbir güce sahip olmaksızın orada oturmaktadır. Yaşanan olaylar sonrasında şu kanaate varıyorum ki bunlar benim önceki telgraflarda açıkladığım olayların uzantısıdır.”²⁸

Albay Morel'in Astsubay Çaplığın'e Yazdığı Telgraf:

“Kürtlerin kolordularımıza ardi arkası kesilmeyen saldırıları, ayrıca Erzurum ve Erzincan yolunda ambarlara saldırıları yüzünden Kürt çetelerinin yaptıkları şiddete karşı en ciddi şekilde önlemler almaya

27 Sarınay, Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918), 2008:101.

28 Dokümenti i Materiali Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 21.

mecburuz. Kürtler söz konusu yolun çevresindeki birkaç köyü yakmışlar”²⁹

Vehib Paşa'nın bu telgrafın ardından verdiği ileri hücum emri üzerine General Odişelidze ise 31 Ocak (13 Şubat) 1918 tarih ve 297 sayılı telgrafla emrindeki birliklere şu emri vermiştir:

“Şimdi Kafkas cephesinde Türk orduları kumandanından radyo telgraf aldım. Telgrafta Vehib Paşa beni uyarıyor. Mevcut durumla ilgili olarak o, barış şartlarını bozmaksızın kolordusunun birkaç bölümünü bizim işgal ettiğimiz bölgeye gönderecektir. Tüm kolordu bölümlerine kendi yerlerinde kalmalarını emir ediyorum. Türklerin sayıca çok olmaları nedeniyle saldırımları halinde onlarla savaşa girmeksizin savunmaya çekilmenizi emrediyorum. Emrinizde bulunan taburlara Türklerin saldırımları durumunda Çarbor mevkilerine çekilin. Ancak Aktala'dan ve Van'dan geri çekilmeyin. Türklerin her bir hücumu ve bizim kolordularımızın geri çekilmesi hakkında tarafıma bilgi veriniz. Kolorduların çekildikleri mıntikalarda malzemeleri imha edin”³⁰

Bu arada 18 Ocak 1918 tarihinde General Prjevalski görevden alınmış yerine General Lebedinski getirilmiştir. Bu durumu General Lebedinski'nin Tiflis'ten 1 (14) Şubat 1918 tarihinde Vehib Paşa'ya gönderdiği telgraftan anlıyoruz. General Lebedinski telgrafında General Prjevalski'nin yorgunluk yüzünden başkumandanlık görevinden istifa ettiğini ve mevcut esaslar doğrultusunda 5 Ocak 1918 tarihinden itibaren Kafkas Cephesi Kolorduları Başkumandanlığı görevine kendisinin getirildiğini ifade etmektedir.³¹ General bu telgrafta Vehib Paşa'ya hitaben;

“22 Ocak 1334 tarihli telgrafınıza ve 31 Ocak tarihli Kafkas Ordusu Kumandanı'na gönderdiğiniz 15195 sayılı dosya ile ayrıca Kafkas Ordusu Kumandanı'na gönderdiğiniz telgrafa ek cevap olarak, size bilgi sunmak isterim. Anladığım kadarı ile, Müslüman ahali üzerinde uygulanan şiddet hakkındaki haberler size abartılmış şekilde ulaştırılmıştır. Aynı zamanda tüm olaylar çeteci Kürtler ile Hıristiyan ahaliye özellikle Ardasa (Torul) bölgesinde ve Karadeniz kıyısında yerleşmiş kolordulara baskınlar yapan diğer Müslüman unsurların eylemleridir. Dolayısıyla, insani açıdan olayları adaletli değerlendirirken ordu birliklerinizin barış şartlarına aykırı olarak birbiriyile ordular arasında yer değiştirmesi ve ilerlemesi hakkındaki

29 Dokumenti i Materiali Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 20.

30 Dokumenti i Materiali Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 22.

31 Dokumenti i Materiali Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tblisi 1919: 23.

emrinize hakikaten ihtiyaç olmadığını düşünüyorum. Buna göre emrinizi iptal etmenizi ve emriniz uygulanmaya başlanırsa ilerleyen ordu birliklerinizin barış koşullarıyla belirlenmiş demarke hattına kadar geri çekilmesini emretmenizi rica ediyorum. Ayrıca şuna dikkatinizi buna çekmek isterim ki, bu ilerleme ön gördüğünüz huzur yerine, savaş neticesinde elimizde bulunan Osmanlı vilayetlerinde Müslüman ahalinin durumunun kötüleşmesine neden olabilir. Şöyle ki, Erzincan Muahedesi koşullarının Türk ordusunca bozulması neticesinde Hıristiyan ahali arasında Müslümanlara yönelik düşmanlık duyguları oluşabilir. Bu durumda Müslümanlara karşı gelişen eylemleri önlemekte zorlanabilirim. Bununla birlikte beyan ediyorum ki; Müslüman ahalinin tam olarak korunması için en kesin önlemler alınacaktır. Bu gün tarafımdan Rus ordusunun elinde bulunan Osmanlı vilayetlerinin savunulması hususunda Genel komiserliğe ilgili görüşler iletilmiştir. Aynı zamanda Ermeni yöneticilerine de Ermeni ahalisinin Müslümanlara yönelik şiddeti durdurmaları için önlemler almalarını rica ettim. Eminim ki, bütün bu önlemler faydalı sonuçlar verecektir. Ben sizden büyük saygılarımla imzaladığımız barış koşullarını bozmamayı rica ediyorum. Zira hükümetlerimiz arasında barışı sağlamak için acil olarak müzakereleri devam ettirmek gereklidir. Müzakerelere en kısa zamanda başlayabiliriz. Şunu da eklemek isterim: Kafkas Ordusunun milli esaslara göre yeniden kurulmasıyla ilgili olarak tüm kolordu birliklerini Rusya Cumhuriyeti'nin tam yetkili kolordu birlikleri olarak değerlendirmenizi isterim.” ifadelerine yer vermektedir.

İfadelerden de anlaşılacağı gibi Lebedinski de diğer kumandanlar gibi Vehib Paşa'yı oyalama taktiği gütmekte Osmanlı ordusunun ileri hareketini durdurmaya çalışmaktadır. İleri hareketin durmaması durumunda ise Müslüman ahalinin bu durumdan zarar göreceğini belirterek de aba altından sopa göstermektedir. Ancak Rus generalin bu oyalama taktikleri artık bir netice vermeyecektir. 18 Aralık 1917 tarihinde imzalanan Erzincan Mütarekesi'nden sonra III. Ordu'ya bağlı I. Kafkas Kolordusu Komutanlığı'na getirilen ve Doğu bölgelerinin kurtarılması ile görevlendirilen Kazım Karabekir Paşa, 13 Şubat'ta Erzincan ve Mamahatun'u, 14 Şubat'ta Bayburt, Trabzon ve Gümüşhane'yi, 5 Nisan'da Sarıkamış'ı, 7 Nisan'da Van'ı, 14 Nisan'da Batum'u ve 25 Nisan'da Kars'ı düşman işgalinden kurtararak bölgedeki Ermeni mezalimine son verecektir.³²

32 Haluk Selvi, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Doğu Anadolu'da Ermeni Politikaları,” *Satamer*, 03 Nisan 2019: 6.
<http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/birincidunyasavasiermpolitikalari.pdf>. Ayrıca Bkz. Kazım Karabekir, *Doğu'nun Kurtuluşu, Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu, Sarıkamış, Kars ve Ötesi*, Yayına Hazırlayan Enver Konukçu (Erzurum: Erzurum Ticaret Ve Sanayi Odası, 1990):156-165.

Sonuç

I. Dünya Savaşı sırasında Ruslarla imzalanan Erzincan Mütarekesi'nin akabinde Rus ordularının çekildikleri bölgelere Ermeni çetecilerin yerleştirdikleri bilinen bir gerçektir. Bu gerçeği hem Rus arşiv kayıtları hem de Türk arşiv kayıtları doğrulamaktadır. 18 Ocak 1918'te Troçky ile yaptığı görüşmede Rusları şiddetle protesto eden Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey, bu uzun mülakatla ilgili olarak Sadrazam Talat Paşa'ya bilgi vermiş ve Paşa'da şu kanaat hasıl olmuştur:

*“Ruslar Doğu Anadolu'dan çekilirlerken, Ermenileri silahlandırmış olacaklarından, bu araziye geri almak için Ermenilere karşı kuvvet sevk etmek mecburiyeti hasıl olacaktır. Bu nedenle hazırlıklı olmak gerekmektedir”.*³³

Mehmed Vehib Paşa'nın Rus mevkidaşlarıyla Erzincan Mütarekesi döneminde yaptığı bu telgraf yazışmaları da durumu teyit etmektedir. Vehib Paşa'nın Rus mevkidaşlarına gönderdiği telgraflar, durumun hassasiyetini ortaya koymasından ayrıca önem arz etmektedir. Bu telgraflar sıcağı sıcağına yaşanan olayların Türk komuta kademesi tarafından nasıl yakından takip edildiğini gösterdiği gibi Rus tarafının olaylara ne kadar kayıtsız kaldığını ortaya koymaktadır. Ruslar, bu telgrafları Türk tarafını oyalamak için bir araç olarak kullanmışlardır. Özellikle Vehib Paşa'nın Rusların cephelerden çekilirken terk ettikleri bölgelerde Ermeni çetelerin yaptıkları mezalimi anlatan 24 Şubat 1918 tarihli telgrafına General Odişelidze'nin verdiği cevap çok ilgi çekicidir. Rus General, bu telgrafa bölge halkının kendilerine teşekkür için sürekli talepte bulunduğunu, 650 olarak bildirilen ölü sayısının çok abartılı olduğunu ve bu sayının 200 civarında olduğunu belirterek cevap vermiştir. Bu söylemler bir bakıma Rusların Ermeni çetelerin bölge halkına yaptıkları zulme ve bölge halkının katletmesine kayıtsız kaldıklarının bir göstergesi niteliğindedir. Ancak burada bu kabulden ziyade daha vahim olan husus Rus generalin Ermeni çeteleri tarafından öldürüldüğünü belirttiği 200 kişinin katledilmesini makul ve kabul edilebilir görmesidir.

Bu telgraflar ayrıca Vehib Paşa'nın o dönemde Ermenilerin Müslüman halka yönelik katliamlarına bütün ayrıntısıyla hakim olduğunu ve bu katliamların önüne geçmek için Rus mevkidaşları nezdinde girişimlerde bulunduğunu göstermektedir. Son olarak, Nizamoğlu'nun da saptadığı gibi, bu telgrafların taraflar arasındaki diplomatik temaslara altyapı oluşturduğunu söylemek de mümkündür.

33 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990): 373.

KAYNAKÇA

Kaynak Eser

Dokümanı i Materialı Po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruziy, Tblisi 1919.

Diğer Yayınlar

Bal, Halil. “Brest- Litovsk Anlaşması’ndan Sonra Türkiye ve Ermeniler.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 5, 2004.

Karabekir, Kazım. *Doğu ’nun Kurtuluşu, Erzincan ve Erzurum ’un Kurtuluşu, Sarıkamış, Kars ve Ötesi*, Yayına Hazırlayan Enver Konukçu, (Erzurum: Erzurum Ticaret Ve Sanayi Odası ,1990):156-165.

Kılıç, Selami . *Türk Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998).

Kurat, Akdes Nimet. *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970).

Nizamoğlu, Yüksel. “Vehip Paşa ve Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar.” *Yeni Türkiye, Ermeni Meselesi Özel Sayısı* III, 62: 2276-2285.

Nizamoğlu, Yüksel. “*Vehip Paşa (Kaçı) ’nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri*.” İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

Nizamoğlu, Yüksel. *Kahramanlıktan Sürgüne Vehip Paşa*. (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2014).

Perinçek, Mehmet. *Rus Devlet Arşivlerinden 150 Belgede Ermeni Meselesi* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2012).

Sarımay, Yusuf. “Rusya’nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918).” *Akademik Bakış* I/2. 2008: 376.

Selvi, Haluk. “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Doğu Anadolu’da Ermeni Politikaları.” *Satamer*, 03 Nisan 2019.

<http://www.satamer.sakarya.edu.tr/pdf/birincidunyasavasiermpolitikalari.pdf>. 1-10.

Şahin, Enis. *Türkiye ve Maverâ-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002).

Taş, Kenan Ziya. "Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 27, 1995.

Yavuz, Nurcan. "Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* XXVII/28, 1995.